

Kroniek

J.W. van der Jagt

Artikel 28 in de herhaling

Wie zich bezint op de afscheiding van de kerk, komt vroeg of laat bij artikel 28 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis uit. Dat artikel speelt een belangrijke rol in het denken over eenheid en afscheiding. Het laat zien waarom men zich in de zestiende eeuw geroepen wist zich los te maken van de Rooms-Katholieke Kerk. Bij de Afscheiding en de Vrijmaking beriep men zich eveneens op dit artikel. Kan men iedere afscheiding op deze wijze legitimeren? Kan het beroep op dit artikel onbeperkt worden herhaald of heeft dat een grens?

Het is bekend waarover dit artikel gaat. Er wordt een dubbele roeping beleden. Aan de ene kant belijden we het als onze roeping om de eenheid van de kerk te onderhouden. Aan de andere kant zeggen we dat we ons moeten afscheiden van ‘hen die niet bij de kerk horen’. Dat lijkt met elkaar in tegenspraak. Is afscheiden niet het tegendeel van het onderhouden van de eenheid? Maar deze tegenspraak is schijn. Afscheiding is namelijk geboden ‘om dit alles des te beter te kunnen onderhouden’. En ‘dit alles’ is de roeping om zich bij de kerk te voegen en om haar eenheid te onderhouden. Het is afscheiding in dienst van de eenheid.

Ter wille van die eenheid wordt naar twee zijden front gemaakt: men mag zich niet afzijdig houden om op zichzelf te staan. Evengoed moet men niet verbonden blijven ‘aan hen die niet bij de kerk horen’. Deze dubbele frontstelling krijgt een grote ernst. Het is niet een optie of men zich al dan niet zal afscheiden. Het is onze roeping ‘*volgens het Woord van God*’. We zijn zelfs geroepen dit te doen ‘al zouden de overheden en wetten van de vorsten zich daartegen verzetten en al zou er de dood of lijfstraf op staan’. Moet men – er wordt gewezen op wat Petrus en Johannes in Handelingen 4:19 zeggen tegen het Sanhedrin dat hun verbiedt het evangelie te verkondigen – God niet meer gehoorzaam zijn dan mensen?

Grens

Een dubbele roeping. De tweede (afscheiding) staat in dienst van de eerste (eenheid). Brengt deze verhouding niet mee dat de eerste van kracht blijft wanneer de tweede niet aan de orde is? Wanneer God niet roept om afscheiding, blijft men geroepen om de eenheid van de kerk te onderhouden. Elke scheiding berust dan op menselijke keuzes die zich verzetten tegen de eenheid van de kerk. In het licht van artikel 28 is niet elke afscheiding legitiem. Hier komt een grens in beeld.

Het lijkt dat deze grens zich bij de huidige scheuringen aftekent. Ik ben het niet nagegaan voor alle breuken die er de laatste jaren zijn geweest. Wel signaleren we dat ds. E. Heres zich in zijn *Verklaring van kerkelijke stappen* niet op artikel 28 beroept om zijn breuk met de Gereformeerde Kerken te rechtvaardigen. Dat is opmerkelijk, wanneer we bedenken welke status artikel 28 in het gereformeerde denken over afscheiding heeft en hoe confessioneel men wil zijn. Gaat het Heres te ver om te stellen dat zijn breuk een afscheiden is ‘van hen die niet van de kerk zijn’?

Op een andere manier wordt een grens zichtbaar in de kanttekening die dr. Wilschut bij artikel 28 maakt. Hij beoordeelt in zijn brochure de oproepen om zich af te scheiden niet vanuit dit artikel. Daaraan gaat hij nagenoeg voorbij. Wel zinspeelt hij op een belangrijke schriftplaats

die bij dit artikel laat zien dat we met een roeping van Godswege van doen hebben. ‘Vanaf de Reformatie werd de weg van kerkelijke afscheiding van de Rooms-Katholieke Kerk regelmatig gelegitimeerd met Openbaring 18:4: ga uit van haar (Babylon), mijn volk. Echt overtuigen doet dit schriftberoep (mij althans) niet. Babylon is geen kerkelijke grootheid, maar is zoveel als de stad van de mens, de plaats waar de mens zich in het verzet tegen God uitleeft’ (p. 11). Is deze schriftuurlijke legitimatie wel juist is? Dat is zijn vraag. Maar als Openbaring 18:4 een breuk met de roomse kerk niet legitimeert, kan dit bij latere afscheidingen evenmin. Hoe legitiem is het beroep op het wegtrekken uit Babylon?

Zo liggen er twee vragen: Wie worden er bedoeld met ‘hen die niet bij de kerk horen’ en is het beroep op Openbaring 18 juist?

Het schriftbewijs

Laten ik eerst iets zeggen over het beroep op de Schrift.

We worden verwezen naar de geschiedenis van Korach, Datan en Abiram, die in Numeri 16:23-26 verteld wordt. Daar krijgt het volk Israël opdracht om zich terug te trekken van de dit drietal, om te voorkomen dat zij met hen door het oordeel van God zouden worden getroffen.

Vervolgens luistert de belijdenis naar de profeet Jesaja, die tegen het volk dat in ballingschap is, zegt: ‘Vertrekt, vertrekt, gaat uit vandaar; raakt het onreine niet aan, gaat weg uit haar midden, reinigt u die de vaten des Heren draagt. Want niet overhaast zult gij uittrekken en niet in vlucht heengaan: de Here immers gaat voor u heen en uw achterhoede is de God van Israël’ (Jes. 52:11-12).

Dan worden we bepaald bij de apostolische oproep in Handelingen 2:40 om ‘zich te laten behouden uit dit verkeerde geslacht’. Je kunt zeggen dat Romeinen 16:17 daarbij aansluit: men moet hen vermijden die onenigheid en verleiding veroorzaken.

Ten slotte volgt dan Openbaring 18. Daar wordt de val van de goddeloze stad Babylon getekend. In vers 4 horen we de oproep: ‘Ga uit van haar, mijn volk, opdat gij geen gemeenschap hebt met haar zonden en niet ontvangt van haar plagen.’ Het is een citaat uit Jesaja 52. Wat Jesaja zegt om het volk Israël uit de Babylonische ballingschap terug te laten gaan naar het beloofde land, wordt gebruikt door Johannes om Gods volk weg te roepen uit de goddeloze stad Babylon, de hoer van de eindtijd.

Het voert nu te ver om op elk van deze schriftplaatsen in te gaan. Bij elkaar schetsen ze een milieu waarin de goddeloosheid en vijandschap tegen de Here God zijn oordeel aan de gang maken. De oproep dringt erop aan om niet in de zonde mee te doen, om niet samen met de goddelozen gestraft te worden. Om zijn volk voor zijn oordeel te bewaren roept God het weg uit dat vreselijke milieu, het milieu van Babylon.

De opsteller van de belijdenis, Guido de Brès, en zijn tijdgenoten zagen bij ‘hen die niet bij de kerk horen’, kennelijk opstand tegen God, vijandschap en goddeloosheid en een macht die zich tegen God verheft. Ze zagen hen in het perspectief van Babylon.

Wie horen er niet bij de kerk?

Het was C. Trimp die ons op het spoor zette om de identiteit van hen die niet bij de kerk horen, te achterhalen. Hij vergelijkt de zegswijs in artikel 28 met de typering van de huichelaars uit artikel 29. Van hen wordt ook gezegd dat zij niet bij de kerk horen, al zijn ze wel in de kerk. Maar deze huichelaars kunnen niet bedoeld worden, omdat het praktisch gezien onmogelijk is zich van hen af te scheiden. Huichelaars kun je immers niet traceren

(*Kerk in aanbouw*, p. 66v). Het gaat dan kennelijk om mensen die wel aanwijsbaar zijn en die de trekken van huichelaars hebben.

Ik denk dat het mogelijk is om, eveneens vanuit artikel 29, het beeld verder in te kleuren. We lezen in dit artikel immers ook de kenmerken ‘van hen die bij de kerk horen’. Noem dat maar het spiegelbeeld van hen die er niet bij horen. Wie wel bij de kerk horen, zijn te kennen ‘aan het geloof en hieraan dat zij, na de enige Heiland Christus aangenomen te hebben, de zonde ontvluchten en de gerechtigheid najagen, de ware God en hun naaste liefhebben, niet naar rechts of links afwijken en hun oude mens met zijn werken kruisigen. Dat wil echter niet zeggen dat er geen grote zwakheid meer in hen zou zijn, maar door de Geest strijden ze daar elke dag tegen, hun leven lang. Zij nemen voortdurend hun toevlucht tot het bloed, de dood, het lijden en de gehoorzaamheid van de Here Jezus, in wie zij vergeving van hun zonden hebben door het geloof in Hem.’ Natuurlijk horen deze mensen bij de kerk. Dat is immers ‘de vergadering van de ware gelovigen, die al hun heil verwachten van Jezus Christus, gewassen zijn door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door de Heilige Geest’ (art. 27).

In deze kenmerken hoor je de zaak waarom het in de zestiende eeuw ging: de verlossing door het geloof in Christus alleen. Het hart van het christelijk geloof dat in de Reformatie opnieuw werd ontdekt.

Zij die niet bij de kerk horen, zijn dan mensen die niet met het herontdekte evangelie in Christus als de enige verlosser geloven. Dat hebben ze met de huichelaars gemeen. Anders dan de huichelaars zijn we herkenbaar. En gegeven de roeping om zich van hen af te scheiden, zijn zij kennelijk niet door bekering te verbeteren of in de weg van kerkelijke tucht af te snijden. Het lijkt mij dat Trimp het goed aangeeft als hij zegt dat het gaat om mensen die niet echt lid van de kerk zijn, maar wel een zo dominerende positie hebben dat door hen de kerk tot valse kerk geworden is (*a.w.*, p. 67). Wijlen ds. G. van Rongen laat zien dat het op de paus en zijn bisschoppen slaat. Zij overheersen de roomse kerk, maar hangen niet de leer van de Reformatie, het ‘alleen door genade’, ‘alleen door geloof’ en ‘alleen door Christus’ aan (*The Church*, p. 105 en 106). Ze zijn vijanden van het evangelie. Dat komt ook daarin uit dat zij hen vervolgen die de Here willen dienen (art. 29). Maar waarom zouden we alleen aan de paus en zijn bisschoppen moeten denken? Velen (overheden en burgers) lieten zich met overtuiging door de paus c.s. leiden.

In artikel 28 gaat het dus om de overheersende positie van mensen die het evangelie dat in de Reformatie is herontdekt, verwerpen. Dat evangelie en haar belijders worden ook met macht bestreden. Het was levensgevaarlijk om de gereformeerde leer aan te hangen. Overheden leenden zich om de gelovigen te vervolgen. Er stond dood en lijfstraf op als je gereformeerd was. Guido de Brès heeft het ondervonden. Hij moest het schrijven van zijn belijdenis bekopen met de dood aan de galg.

Met de roeping om zich af te scheiden en het erkennen van het levensgevaar spreekt De Brès in op een actueel probleem. Er waren veel reformatorische gelovigen die niet voor hun geloof durfden uit te komen, de zogenaamde ‘nicodemieten’. Artikel 28 wijst deze gelovigen op de roeping van Godswege om wel voor hun geloof uit te komen, door zich van de kerk die in de macht van vijanden van het evangelie is, af te scheiden om zo de eenheid van de kerk te onderhouden.

Babylon

Nu de houding van de ‘nicodemieten’ is genoemd, is het goed om daar even op deze mensen in te zoomen. Dat maakt duidelijker waarom de kerkelijke toestand met Openbaring 18 in het perspectief van Babylon wordt gezet.

Het nicodemisme was in die tijd een grote moeite. Dat blijkt alleen al daaruit dat er minstens zeven werken zijn waarin Calvijn zich ermee bezig houdt (*Handboek Calvijn*, p.185-187, 231). Het gaat om de moeilijke vraag wat je moet doen als je de waarheid van het evangelie kent, maar in een roomse context leeft. Moet je dan voor je geloof uitkomen, met alle ellende die dat kan geven, of mag je dat verborgen houden? Het gaat om mensen die wel de opvattingen van de Reformatie deelden, maar niet met de roomse kerk braken. Calvijn is duidelijk: wie het evangelie kent, heeft de plicht om zijn geloof te belijden. Desnoods moet men emigreren. Als dat niet kan, moet men in elk geval niet deelnemen aan de roomse eredienst. Want dat kan onmogelijk zonder afgoderij te bedrijven. Ik houd het bij deze korte indicatie van de problematiek en het antwoord van Calvijn. Want het gaat er nu om hoe Calvijn het leven in roomse context typeert. In zijn *Kleine Verhandeling over wat een gelovig man moet doen die de waarheid van het evangelie kent wanneer hij onder de papisten is** noemt hij diens situatie ‘gevangenschap’ (p. 200). Het is iemand die ‘zijn verblijf heeft in enig Egypte of in een Babel’ (p. 201). In de brief bij deze verhandeling heeft hij er oog voor ‘welk een ellende het is in zulk een gevangenschap te verkeren’ (p. 210). In een tweede geschrift heeft hij het over mensen die ‘ten onder gehouden worden in hun *Babylonische ballingschap*’ (p. 213). Ook Martin Bucer, die Calvijns mening over de nicodemieten ondersteunt, heeft het over ‘broeders die in de babylonische ballingschap vastgehouden worden’ (p. 237). Hetzelfde moet gezegd van Petrus Martyr (p. 240). Het was voor hen dus gewoon om het leven onder rooms regiem (zoals ook Guido de Brès in art. 28 op het oog heeft) te vergelijken met de Babylonische ballingschap.

In de zestiende eeuw was dit een levende vergelijking. In 1571 dicht Laurens Jacobs Reael een geuzenlied, waarin hij het Babylon van Openbaring 18 verwerkt als aanduiding van de roomse kerk en haar mis. ‘Vliet uut, vliet uut Babel mijn uitvercoren volck, elc verlosse zijn ziele (...) vander sonde des Hoers (...) opdat ghy niet en wert haer plagen deelachtig’ (*Documenta Reformatoria* I, p. 141). De propagandapoëzie van het geuzenlied sluit naadloos aan bij de confessie en haar schriftberoep.

Deze vergelijking is toch ook niet vreemd in een tijd vrij kort na 1520, toen Maarten Luther, nog in begin van zijn reformatie, schreef over de *De babylonische ballingschap van de kerk*. Hij is ervan overtuigd ‘dat het pausdom het rijk van Babel is en de heerschappij van Nimrod, de robuste, sterke jager’ (*Werken van Luther*, vert. dr. C.N. Impeta, Kampen, 1959, p. 13). Daarom houdt hij een ‘inleiding over de gevangenschap van de roomse kerk’ (p. 18). Hij rekent daarin af met de roomse sacramentsleer en de achterliggende scholastiek. Van de zeven sacramenten houdt hij in dit geschrift de doop, de boete en het brood over. En deze drie zijn ‘door de roomse Curie in een ellendige gevangenschap gevoerd en de kerk is van heel haar vrijheid beroofd’ (p. 19). Volgens de vertaler, dr. Impeta, spreekt Luther over gevangenschap en ballingschap vanwege Jesaja 5:13, ‘Daarom gaat mijn volk in ballingschap wegens het gemis aan begrip ...’ (p. 13, 112). Luther laat, met als invalshoek de sacramentsleer, zien hoezeer het evangelie van de verlossing door Christus’ offer alleen en door het geloof in de beloften van God alleen, in de kerk die door het pausdom wordt geleid, geheel is weggenomen.

Herhaling?

Ik stelde de vraag of het beroep op artikel 28 onbegrensd herhaald kan worden als wettiging om zich af te scheiden. In het licht van het voorgaande kan het volgende daarover gezegd worden.

Het is niet zo vreemd dat Guido de Brès en zijn tijdgenoten ‘hen die niet bij de kerk horen’ zagen in het perspectief van Babylon, de vijandschap en de goddeloosheid van die stad.

- De roomse dwalingen hadden het hart van het evangelie van de verlossing door genade, door het geloof in Christus alleen, weggenomen.
- Het was onmogelijk om aan de roomse eredienst deel te nemen zonder mee te doen in de afgoderij die de plaats van het evangelie verdrongen heeft.
- De macht van kerk en overheid keerde zich tegen het evangelie en haar belijders, waardoor alle vrijheid om de Here te dienen naar zijn Woord ontbrak.

In dit web voelde men zich gevangen en zag men in Openbaring 18 een normatieve taxatie van de situatie en de weg die men naar Gods Woord behoorde te gaan.

Aan de ene kant lijkt de moeite die dr. Wilschut met het beroep op Openbaring 18 heeft, mij niet groot. Babel is volgens hem geen kerkelijke grootheid. Het is de stad waar de mens zich in zijn verzet tegen God uitleeft. Ook als hij daarin gelijk heeft, blijft staan dat het oude volk van God als kerkelijke grootheid in ballingschap leefde onder het regiem van een volk dat vijand van God en van zijn dienst was. Typeert het de ballingschap niet dat de kerk door de wereld van de mens wordt gedomineerd? En Babylon in Openbaring 18 toont die wereld in al zijn ontlustering. Wanneer dat het klimaat in de kerk bepaalt, is datgene wat van de stad van de mens gezegd wordt, ook van toepassing op de kerk – de valse kerk.

Maar dan kan het beroep op artikel 28 ook worden herhaald. Babylon is als verschijnsel van de eindtijd niet exclusief voor de zestiende eeuw. Babylon kan in alle eeuwen worden herkend. De roep om daar weg te gaan blijft voor alle tijden staan. Maar dan moet het wel Babylon zijn! In andere tijden zien we natuurlijk geen kopie van de zestiende eeuw. Elke tijd heeft zijn eigen strijd. Maar er zullen herkenbare trekken moeten zijn waardoor de kerk als ‘Babylon’ moet worden getaxeerd.

Dan moet er sprake van fundamentele dwaling zijn. Niet elke dwaling – hoezeer ook te bestrijden – maakt de kerk tot valse kerk. Moet men ook niet gedwongen worden om mee te doen in praktijken die de Here verbiedt? Al is een kerk in verval en in strijd gewikkeld met de secularisatie, daarmee wordt niemand gedwongen om meer aan mensen te gehoorzaam te zijn dan aan God. Dwang is er natuurlijk wel wanneer het verboden wordt om voor het Woord van God op te komen en naar dat Woord te leven. Dat gaat verder dan de verdrietige ervaring dat je anderen niet kunt overtuigen met wat je vanuit het Woord van God naar voren brengt.

Eenheid onderhouden

Mijn conclusie is dat je niet onbegrensd kunt spreken over de roeping om zich af te scheiden van hen die niet bij de kerk horen. Al kun je bij de Afscheiding en de Vrijmaking trekken van Babylon aanwijzen, bij de recente scheuringen kan dat niet. We kunnen vanuit artikel 28 dr. Wilschut bijvallen als hij zegt dat, met alle zorg die er kan zijn, binnen Gereformeerde Kerken het fundament van de leer der zaligheid niet direct in het geding is. Ook is er geen sprake van uitwerping of dat je door te blijven, aan goddeloze praktijken moet meedoen.

Een beroep op artikel 28 rechtvaardigt geen afscheiding van de Gereformeerde Kerken.

Als die roeping om zich af te scheiden er niet is, blijft die andere roeping uit dat artikel staan: de roeping om de eenheid te onderhouden.

Afgesloten op 29 april

Noot:

- * Een paar van de geschriften van Calvijn over de nicodemieten zijn in Nederlandse vertaling te vinden in de reeks ‘Stemmen uit Genève’, deel 2. Daarnaast verwijst ik in het vervolg.